

1241-1242 Yılında Srem Bölgesindeki Kumanlar ve Moğollar: Tehlikenin Boyutu Üzerine Bir Tartışma

*Cumans and Mongols in the Region of Srem in 1241-1242: A Discussion on the Extent
of Devastation*

Yazan:

Đura HARDI*

Çeviren:

Ebru Emine OĞUZ**

Öz

Macar Kralı IV. Bela, 1241'de Moğolların Macaristan'ı işgalinin arifesinde, ülkeyi olabildiğince başarılı bir şekilde savunmak amacıyla Kumanları devletine kabul etmiştir (1239). Kumanlar, daha önce Karadeniz bozkır bölgesinde Moğollarla çatışmışlar ve onlar tarafından tehdit edilmişlerdir. Ancak hanları Kotyan'ın öldürülmesinin ardından 1241'de Macaristan'ı terk ederek, komşu Bulgaristan'a sığınmışlardır. Güneye doğru geri çekilme sırasında Macaristan'ın Srem (Marchia) sınır bölgesini harap etmiş olan silahlı Moğollar, bundan kısa bir süre sonra söz konusu topraklardan geçmişlerdir. Yazar, bu konu bağlamında tarih yazımında hala dikkate alınmayan bilinen ve dolaylı kaynakların analizi ve tarihçiliğin görüşlerine dayanarak, Srem ve Macaristan'ın güneyindeki bu alanlarda 1241'den 1242'ye kadar olan Kuman ve Moğol tahribatının olası boyutunu araştırmaktadır. Ayrıca makalenin yazarı, özellikle Kumanların Marchia'yı yok etmesiyle şoke olan Usta Roger'ın haberlerine karşı eleştirel bir yaklaşım benimsemektedir. Raporu inandırıcı olmasına karşın yazarın, işgalden önce veya sonra Srem'de kalma fırsatı olmamıştır. Yazar Kuman ve Moğol istilasının, Srem'deki nüfusun azalması ve yerel ekonomik hayatın

* Prof. Dr., Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski Fakultet, e-mail: djurahardi@ff.uns.ac.rs; Orcid no: 0000-0001-9198-0638.

Bu makale 2016 yılında Novi Sad of Istraživanja-Journal of Historical Researchers 27'de 84-105 sayfa aralığında yayınlanmıştır.

** Dr., e-mail: ouzebru2000@gmail.com; Orcid no: 0000-0002-1653-3325.

bozulmasını tam ve dramatik bir şekilde etkilemediğine, bunun yerine bahsedilen istilanın yalnızca bazı kesimlerinde yıkıcı sonuçları olduğuna inanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Srem (Syrmia), Kumanlar, Moğollar, 1241, güney Macaristan, IV. Bela, John Angelos.

Abstract

On the eve of the Mongol invasion of Hungary in 1241 in order to defend the country as successfully as possible the Hungarian King Bela IV welcomed Cumans to his state (1239). They had previously clashed with the Mongols in the area of the Black Sea region of steppes and they were threatened by them. However, after the murder of their khan Kotyan, Cumans left Hungary in 1241 and found refuge in neighboring Bulgaria. During the retreat southward they devastated the Hungarian border area of Srem (Marchia) and shortly after that armed Mongols themselves passed through this land. On the basis of the analysis of known and indirect sources still not considered in historiography in the context of this topic and based on the views of historiography the author investigates the possible extent of Cuman and Mongol devastation of Srem and these areas in the south of Hungary from 1241 to 1242. The author of the paper adopts a critical approach towards the news of Master Roger, who was particularly shocked by the Cuman destruction of Marchia. His report was credible, but the writer did not have the opportunity to stay in Srem before or after the invasion. The author believes that the Cuman and Mongol invasion did not fully and dramatically influence the depopulation of Srem and the disruption of the local economic life; instead, this invasion had devastating consequences only in some of its segments.

Keywords: Srem (Syrmia), Cumans, Mongols, 1241, southern Hungary, Bela IV, John Angelos.

1241-1242 yılları arasında Macaristan'ın Moğol istilası, Avrupa'nın bu bölümünün tarihinde derin bir iz bırakan bir olay olmuştur. Silahlı çatışmanın düzeyi, insanların çektiği acıların boyutu, ülke ve zenginliğinin yanı sıra nihayetinde ona eşlik eden korkunun zulüm ve psikozu nedeniyle işgal, örneğin Usta Roger¹ veya manevî kardeşi ve tanıdığı Split Başdiyakoz Thomas gibi bu olayın çağdaşları,

¹ Rogerius, *Carmen Miserabile*, 543-588; Master Roger's, *Epistle*: 132-227; Hırvatçadan M. Srdelić tarafından tercümesi gerçekleştirilen Rogerije iz Apulije, *Carmen miserabile* ile mukayese yapılabilir.

yetenekli yazarlar üzerinde güçlü bir izlenim bırakmıştır². Öte yandan, bugüne kadarki tarihçiler, bunlardan biri kesinlikle Moğol yıkımının boyutu meselesi olan, Moğolların Macaristan'ı işgali ve sonuçlarıyla ilgili birçok argümanla çok fazla dikkat çekmişlerdir³. 1241-1242 döneminde ikinci adı Srem ya da Marchia'nın tahribatıyla sınırlı olacak araştırmamız vasıtasıyla makalemizde bu konuya katkımızı sunmak istedik. Başka bir deyişle ifade edecek olursak sadece eski Macaristan'ın güney sınırında bulunan bir sınır bölgesinin kaderine odaklanacağız.

Orta Çağ boyunca stratejik konumu ve göreceli zenginliği nedeniyle Fruška Gora'nın güney yamaçlarındaki bu verimli bağcılık bölgesi, mecazî olarak, kuzey ve doğusunda Tuna, güneyinde ise Sava gibi iki büyük nehrin su yolu tarafından belirlenen, işgal ettiği alanı oldukça aşan, kıyaslanamayacak kadar büyük bir öneme sahiptir. Tuna Nehri'nin yolunu izleyerek Orta Avrupa'dan Balkan yarımadasının içlerine - İstanbul ve Küçük Asya'ya ya da Adriyatik kıyılarına doğru konumlanan ülkelere - giden nehir ve kara yolu üzerindeki Srem, kaçınılmaz duraklardan biri olmuştur⁴. 12. yüzyılın büyük bölümünde Bizans ve Macaristan sürekli olarak bu sınır bölgesi etrafında savaşmıştır. Bununla birlikte İmparator I. Manuel Comnenus'un (1180) ölümünden sonra, imparatorluk tahtının olası halefi, dönemin Macaristan hükümdarı olan Kral III. Bela (1173-1196), Bizans İmparatorluğu'nun gerilemesinden yararlanarak, Sava ve Tuna arasındaki bölgeyi yeniden topraklarına katılmıştır⁵. İki nehir arasında yer alan Srem'in bu yakası (lat. Sirmia Citerior), 1241'de aniden ve şiddetle kesintiye uğrayacak bir barış ve gelişme dönemine sahne olmuştur.

Moğolların Macaristan ve Orta Avrupa'yı işgal ettiği yılda Srem'in kaderi daha da belirginleşmiştir, çünkü Moğollardan önce Macaristan'a gelişi doğrudan Moğol tehdidiyle bağlantılı olan göçebe bir halk olan Kumanlar tarafından harap edilmiştir. Bu nedenle Srem, kısa bir süre içinde (1241 baharı ile 1242 baharı arasında) iki süvari ordusu tarafından iki kez harap edilme talihsizliğine uğramıştır. Kuman ve Moğolların bir bölgeyi tahribatının bu yıkıcı sinerjisi tarihçilerin dikkatinden kaçmamıştır. Gyula Pauler bile Srem söz konusu olduğunda, Kumanların ve ardından Batu Han'ın Moğol kuvvetlerinin güzergâhının tesadüfî

² Thomas Archid., Hist. Saloniitana, ch. XXXVI-XXXIX, 132-178; İngilizce çevirisi: Archdeacon Thomas of Split, Hist., XXXVI-XXXIX, 252-305; Moğol istilası kaynağı için bkz. Splitli Thomas'ın: Sweeney 1982: 156-183

³ Tarihçesinin özeti Borosy: 3-20; Font 2011: 691-698.

⁴ Andrić 2008b: 29-30.

⁵ Makk 1989; Kalić 2007: 31-44.

olduğunu kaydetmiştir⁶. Son yıllarda, Stanko Andrić'in Frankavila'daki (Mandelos) Kutsal Haç Manastırı'na adanmış çalışmasının bir bölümü Frankavila köyünün (ve aslında tüm Srem bölgesinin) Kuman ve Moğollar tarafından yıkımının analizine ayrılmıştır⁷. Son olarak 1241-1242 yıllarında meydana gelen Srem'in tahribatı, tarihyazımsal bir gerçek olarak, Orta Çağ Macaristan'ında Kumanlar veya Moğollar hakkında yazan ve Avrupa'nın bu bölümüne ilişkin tarihi konuları araştıran bir dizi araştırmacının çalışmasında yer bulmuştur. Bu nedenle bunun hakkında yeni ve orijinal bir açı sunmanın zor olacağına iyi bilinen bir gerçek olduğu ifadesine katılmamız mümkün değildir⁸. Bununla birlikte yakın zamanda, Srem'de işlenen olağandışı suçla – para sahteciliğiyle – ilgili 1253'teki bir yasal anlaşmazlığın sonucunun sosyal ve ekonomik bağlamı hakkında bir makale yazdığımızda, mevcut verilere dayanarak, Srem'deki Kuman ve Moğol yıkımının kapsam ve sonuçları sorusunu bir kez daha ele alacağımız bir tartışma hakkında mantıksal olarak bir fikir empoze edilmiştir⁹. Varsayımlarımızın haklı olduğuna inanarak, selef tarihçilerimizin görüşlerini dikkate almaktan ve sonunda diğer kaynakların içeriğine ulaşmak adına kendimizi 1253 Fermanı gibi bu olaylarla ilgili bilinen kaynakların analizine yeniden adamaktan başka yapacak bir şeyimiz bulunmamaktadır.

Tarih yazıcılığı 1241-1242 yıllarında Srem'deki olaylar hakkında iki kaynaktan doğrudan bilgi almaktadır. Biri doğrudan Kumanlarla, ikincisi de bu bölgedeki Moğollarla ilgilidir. Kronolojik olarak Moğol istilasından önce gelen Srem'deki Kuman tahribatı hakkında çok daha fazla şey bilmekteyiz, çünkü Moğol istilasına tanık olan Usta Roger bunu *Epistola magistri Rogerii'deki Miserabile Carmen super Destructione Regni Hungariae per Tartaros* adlı çalışmasında tüm önemli ayrıntılarıyla anlatmıştır. Bilindiği gibi Roger Puglia doğumlu bir din adamıdır. 1230'larda bir papalık elçisi ve Praeneste Jacopo de Pecoraria piskoposu kardinal eşliğinde Macaristan'a gelmiş; burada başarılı bir dinî kariyere sahip olmuştur. 1249'dan 1266'ya kadar elinde tuttuğu Split Başpiskoposluğunun tahtındaki en saygın Macar başpiskoposlarından biri olarak ölmüştür. Bir anda ise Moğol istilası onu Veliki Varadin'de (Oradea Mare; Nagyvárád) bir din adamı konumunda yakalamıştır. Moğol esaretine düşmesine rağmen daha sonra mutlu bir şekilde

⁶ Pauler 1899: 158-159, 185.

⁷ Andrić 2005: 58-61.

⁸ Strakosch-Grassmann 1893: 74-75; Miladinović 1903: 116; Hóman 1939: 543, 555; Pavičić Tresić 1942: 64-91; Ćirković 1969: 60; Id. 2008: 5; Kristó 1986:119; Id. 1987: 1424, 1426-1427, 1438; Vásáry 2005: 65; Jackson 2005: 69; Gašić 2010 (1944): 45, 123; Bubalo, Mitrović, Radić 2010: 58; Uzelac 2015: 40.

⁹ Hardi 2015: 245-255.

kurtulmuştur. İşgalden kısa bir süre sonra (ve kesinlikle 26 Haziran 1244'ten önce) patronu Kardinal Pecorarius'a gönderilen "mektupların" edebî biçiminde, Macaristan'ın Moğollar tarafından yıkımı hakkında kapsamlı bir açıklama kaleme almıştır. Tarihçiler, eserin tarihsel bir kaynak olarak son derece güvenilir olduğu konusunda hemfikirdir; hatta dahası, verilerin kapsamı ve önemi 1241-1242 yılları arasında Macaristan'daki olayların yeniden inşası için ana kaynaklardan biri durumundadır. Roger trajik olayları açıklarken, mantıksal olarak Macaristan'da Kumanların gelişine ilişkin Pandora'nın, IV. Bela ile soyluları, babasının eski baronu olan Kral II. Andrew arasındaki gizli çatışmayı anlatan kutusunu açan kaçınılmaz soruyu içeren siyasî ve sosyal olayları daha geniş bir bağlamda araştırmıştır¹⁰.

Bu fırsatı kullanmak, Türk kökenli göçebe bir halk olan Kumanlar'ın 13. yüzyılda Macaristan ve Güneydoğu Avrupa tarihindeki rolü hakkında, koşulları anlamak için gerekli olduğu ölçüde, daha ayrıntılı olarak konuşmak adına, Srem'in gelecekte Kumanlar tarafından yok edilmesine yol açacak koşullar haricinde amacımız değildir. Sonuçta bunların hepsi tarih yazımında bilinen gerçeklerdir¹¹. Orta Avrupa'ya gerçekleştirilen Moğol saldırısının ardından muhtemelen 1239 sonbaharında, Avrupa ilerleyişinin komutanı Batu Han tarafından yönetilen Moğol kuvvetlerinin Güney Rusya şehirleri Pereyaslav ve Chernihiv'i fethettiği dönemde¹² Macar Kralı IV. Bela, Hanları Kotyan (Köten) liderliğindeki Kuman milletini ülkesine kabul etmiştir¹³. Roger'ın belirttiği gibi diğerleri arasında yaklaşık 40.000 aile olduğu söylenmektedir¹⁴. Başka bir deyişle bu karşılıklı bir ittifaktır.

Henüz 1230'ların başlarında, Karadeniz bozkırlarının geniş bölgesindeki en önemli Kuman hükümdarı olan deneyimli han Kotyan, birkaç Kuman kabilesinin yaşlısı durumundadır. Emrindeki askerî güç sayesinde Güney Rus prensleri

¹⁰ Roger ve eski literatürün bir incelemesi ile yaptığı çalışma hakkında bkz.: Almási 1987: 51-57; İD. 1988: 9-14; İD. 1994: 576577; İD. 2016: 55-82.

¹¹ Macaristan ve Güneydoğu Avrupa'daki Kumanlar hakkında daha yeni araştırmalar: Pálóczi Hhorvát 1989a (İngilizce çeviri: Id. Paloczi-Horvath 1989b); Berend 2001; Vasary 2005; Korobeinikov 2008: 379-412.

¹² Kumanların Macaristan'a gelişinin kronolojisi için bakınız: Pauler 1899: 149, 512 (ref. 130); Solymosi 1986: 146; ile karşılaştırın: Čerepnin 1977: 197.

¹³ Latin kaynaklarında adı "Kuthen": Rogerius, Carmen Miserabile, 553; Rus kroniklerinde: "Котян": Іпат'евская летопись, 717.

¹⁴ Rogerius, Carmen Miserabile, 2, 554. Tarih yazımında 1239'da Macaristan'a giren Kumanlar hakkında çeşitli görüşler vardır. Yorumlar 40.000 aileden 40.000 savaşıya kadar uzanmaktadır. Her halükarda 40.000 aile sayısı birçoklarına göre abartılıdır. 70-80.000'den fazla olamayacağına inanan Pálóczi Horváth, olası Kuman sayısının yapıcı bir analizini sunmaktadır. Pálóczi Horváth 1989a: 52-53; ayrıca sununla karşılaştırın: Berend 2001:71-72.

arasındaki ilişkilerde önemli bir rol oynamıştır¹⁵. Galiçya Prensi Mstislav Mstislavich'in müttefiki ve kayınpederidir. Torunlarından biri olan Ana (Mstislav Mstislavich'in kızı), Volhynia Prensi Danilo Romanoviç'in karısıdır, diğer torunu Maria ise Galiçya tahtının Macar talibi, Kral II. Andrew'un oğlu ve Bela'nın küçük kardeşi Prens Andrew († 1233/4) ile evlidir¹⁶. Hanedanlık bağlantılarını göz ardı edecek olursak Kotyan'ın önemi, öncelikle tüm Macar krallarının hak iddia ettikleri uzun Galiçya mücadelesi nedeniyle Macar sarayında daha önceden de iyi bilinmiş olmalıdır. Kotyan aslında bu mücadele sırasında Macaristan'ın rakipleri Mstislav Mstislavich ve ardından Danilo Romanovich'i desteklemiştir. Son olarak ise Macaristan ve Kumanlar arasındaki bağlantı, Hıristiyanlığın Macar misyonerler tarafından ulusun bir parçası arasında yayılması doğrultusunda yansıtılmıştır. Macaristan'ın güneydoğu sınırlarındaki (Moldavya, Eflak) Kumanya bölgesinde, yetki alanı Olt ve Seret nehirleri arasında uzanan bir Kuman Piskoposluğu (1229) kurulmuştur¹⁷. 1238 yılı boyunca Kotyan'ın ordularını yenen ve eski düşmanları olan Moğollar, 1223'te Kalki Nehri'ndeki savaştan ve onlara boyun eğdirmek niyetinde olmamalarından itibaren yardım, sığınma hususlarında Macar kralına başvurmaya karar vermişlerdir¹⁸. Öte yandan Bela, Kotyan'ın Kumanlarının askerî gücüne saygı duymakta ve görünüşe göre Macaristan'ın Moğollardan sonraki savunmasında onlara ciddi şekilde güvenmektedir. Bu nedenle Bela'nın, Kotyan ve halkının ülkeye girmesine, muhtemelen Tuna ve Tisza ile Tisza, Tamis ve Keres arasında bulunan "merkez bölgelerine" (ad mediculum terre sue) yerleşmelerine izin verme taahhüdü pragmatik bir karar olarak görünmektedir. Bahsi geçen kararın, Kumanlar ve liderlerinin Macaristan'a geldiklerinde en azından resmî olarak Hıristiyanlığı kabul etmeleri nedeniyle Kilise'nin bir kesimi tarafından desteklenmiş olması mümkündür. Öte yandan György Györffy'nin ifade ettiği üzere, tıpkı Macar soyluları gibi, Tatarların da ülkesine saldıracağını söylediği Suzdal Prensi Juri Vsevolodovich sayesinde, daha önce Doğu'dan Macar kralına (1237) güvenilir haberler getiren Juljanus başkanlığındaki dikkatli Dominikliler de bu tercihe karşı çıkmışlardır¹⁹.

Ancak Macar topraklarına girdikten sonra sığır-göçebe olan Kumanlar ile Macaristan'ın tarım nüfusu arasında yerel çatışmalar ve düşmanlıklar başlamıştır.

¹⁵ Nagirnyj 2011: 184-188, 200, 203, 224-225.

¹⁶ Wertner 1892: 454-455; Vojtovič 2006: 522-523, 526; Dańbrowski 208: 506-512, 563-570.

¹⁷ Pálóczi Horváth 1989a: 42; Spinei 2008: 413-445.

¹⁸ Kotyan'da daha fazla ayrıntı şurada: Golovko 2007: 78-87; Korobeinikov 2008: 388-391, 404.

¹⁹ Rogerius, Carmen Miserabile, II, XII: 553-554, 559; Pauler 1899: 149; Györffy 1981: 17-19.

Daha yüksek bir siyasî düzeyde ise çatışmalar Macar soylularının, IV. Bela'nın koruması altındaki Kuman askerî seçkinlerine karşı düşmanlığını gizlemiştir. Tarihçilik, söz konusu düşmanlığın sessiz kalmayan tezahürleri hakkında daha fazla ayrıntı için Roger'ın çalışmasına bir kez daha teşekkürlerini sunmalıdır²⁰. Kuman-Macaristan ilişkilerindeki gerilimin en dikkat çekicisi Macaristan için muhtemelen en olumsuz anda tezahür etmiştir. 1241 baharının başlarında, Batu Han tarafından yönetilen Moğol ordusunun ana kısmı Karpat dağlarını başarıyla geçmiş ve sınır bölgelerindeki Macar direnişini kırmıştır. Moğol askerleri, IV. Bela'nın ordusu ve müttefikleri için buluşma yeri olarak belirlenen Pest ve Pest'e kadar talan ederek ülkenin kuzeydoğu bölgelerini çoktan harap ederken, Han Kotyan maiyetiyle birlikte vahşice öldürülmüştür. Bu olay 17 Mart 1241'de Moğolların Vác'ı fethinden sonraki günlerde gerçekleşmiştir. Söz konusu eylemin nedeni, Moğolların Macaristan'a yönelik saldırılarının ana faillerinin Kumanlar ve Hanları olduğu suçlamasıdır. Yani Macar aristokratlarının güvensizliğini gidermek için Han Kotyan, ailesi ve en yakın çevresi ile "ittifak" ın bir tür garantörü olmayı "kabul etmiştir". Bu nedenle halkından ayrılarak IV. Bela'nın gözetiminde Budapeşte'de bir nevi gözaltında tutulmuştur. Ayrıca önde gelen rehinelerin güvenliği Macar kralı tarafından şahsen garanti altına alınmıştır. Daha da paradoksal olarak Kumanlar, önceki çağrılara istinaden Macar müttefikleri olarak gittikleri Peşte'deki askerî kampa giderlerken efendilerinin öldürüldüğü haberini duymuşlardır. Kumanların tepkisi tahmin edilmektedir. Ters yöne dönmüş ve halklarını yeniden topladıktan sonra Macaristan'dan ayrılmak üzere güneye yönelmişlerdir. Hanlarının öldürülmesinin intikam dolu gazabından ilham alarak yollarının her yerini yakıp yıkmış ve orada buldukları insanları öldürmüşlerdir. Bir noktada Tuna'yı geçerek, Roger'ın bize bildirdiği gibi Marchia'ya doğru ilerlemişlerdir²¹. Roger ve çağdaşları için "Marchia"nın, bölgedeki eski Macaristan sınırının hatırasını koruyan bugünkü Srem bölgesinin (bugün Sırbistan'da, daha az ölçüde Hırvatistan'daki) yaygın, ikinci bir adı olduğunu tekrar etmemiz gerekmektedir (11. yüzyıl)²². Bununla birlikte, o sırada, Roger'ın yazısındaki iki Marchia yerleşiminin anlamından, (*Franka villa; Villa Sancti Martini*) Marchia'nın coğrafi terim olarak çağdaşlara Sremska ve Vukovska ilçelerinin

²⁰ 20 Rogerius, Carmen Miserabile, III, VII-VIII, XII, XIV, XXIV, 554, 556-557, 559, 560-561, 566-567. ²¹ Rogerius, Carmen Miserabile, XV-XVI, XXI-XXII, XXIV-XXVI, 561-562, 564-568; Kristó 1984: 1245-1247. ²²Bu Rogerius, Carmen Miserabile, XXVI, 568; Csánki, 1894: 236, 352-353.

²¹ Rogerius, Carmen Miserabile, XV-XVI, XXI-XXII, XXIV-XXVI, 561-562, 564-568; Kristó 1984: 1245-1247.

²² Györfy 1959: 24; Kristó 1988: 456-457; Zsoldos 2000: 112-115.

bir kısmını gösterdiği çıkarılabilmektedir²³. Bu sınır bölgesinin Kumanların Macaristan'dan çekileceği yer olduğunu bizlere aktaran Roger, Marchia'daki yani Srem'deki gelişmelerle ilgili olarak ayrıca şunları söylemiştir:

“Marchia halkı, geldiklerini bilerek, toplandılar ve Marchia sınırında kendileriyle bir çatışmaya girmeleri için onları karşılamaya gittiler. Ancak güçlendiler ve kaçmaya başladılar, bu yüzden Kumanlar Marchia'yı ele geçirdi ve efendilerinin ölümü için [sakinlerine karşı] acımasız bir misillemede onları yok etmeye başladılar... Ve daha zengin köyleri, kesinlikle senatör Franka villasını (Mandelos), St. Martin (Martinci) köyünü ve diğerlerini yok ettikten ve bir sürü para, at ve sığır toplayıp ülkeyi harap ettikten sonra, Bulgaristan'a taşındılar²⁴ ”.

Roger'ın çalışmasının 26. bölümünün içeriği 1241'de Srem'in kaderinin yeniden inşası için çok önemli veriler sağlamaktadır. Çalışmasında doğrudan tanık olduğu birçok olayı anlatmasına rağmen Roger, muhtemelen bu olayların doğrudan görgü tanığı olan bir kaynağından aldığı haberler sayesinde Srem'deki durumu dolaylı olarak bilmektedir. Ancak bu varsayım, raporunun güvenilirliğini sorgulamamaktadır. Yani Roger'ın 1241 yılından önce ya da hemen sonra Srem'e seyahat etme şansı olmadığı açıktır. Bu sonuç Roger'ın Kumanlar ve Srem ile ilgili başka bir çalışmasından elde edilen verilere dayanarak yapılabilmektedir. Bu muhtemelen 1240 yazında Kumanlar Macaristan'a geldikten sonra Banoştor'da gerçekleşen bir devlet konvansiyonunun açıklamasıdır²⁵. Burada Macar baronlarının ve Kumanlar'ın temsilcileri, sahada giderek artan karşılıklı çatışmaları susturmak için bir araya gelmişlerdir. Toplantıda, o zamana kadar bir arada bulunan ve sayıca çokluğu nedeniyle Macarlar için silahlı bir tehdit oluşturan Kumanlar'ın, subaylarının önderliğinde ayrılarak Macaristan'ın münferit vilayetlerine sevk edilmeleri kararlaştırılmıştır²⁶. Roger'a göre konvansiyonun yapıldığı yer Tisza nehri (Ticiam dolaylarında Monasterium de Kew) civarında, Srem'in yeni Katolik piskoposluk

²³ Rogerius, Carmen Miserabile, XXVI, 568; Csánki, 1894: 236, 352-353.

²⁴ “Illi autem de marchia hoc scientes convenerunt in unum et eis obviam exeuntes congressum cum eis in finibus Marchie habuerunt et superati ab eis preveniebant unus alium fugiendo et sic Comani ceperunt Marchiam nequiter expugnare mortem sui domini crudeliter vindicantes. ...Et destructis melioribus villis, scilicet Franka villa senatoria, Sancti Martini et aliis et recepta multa pecunia, equis et pecoribus destruendo terram in Bulgariam transierunt.” Rogerius, Carmen Miserabile, XXVI, 568; karşılaştırmız: Master Roger's, Epistle, XXVI, 176-177; Rogerije iz Apulije XXVI, Carmen miserabile: 58-59.

²⁵ Kronolojik hakkında bkz: Strakosch-Grassmann 1893: 14, 217.

²⁶ Rogerius, Carmen Miserabile, VIII, 557.

koltuğu ve merkezinin 1229'dan beri eski bir Benedictine Manastırında²⁷ bulunduğu yer olan Srem'de Tuna Nehri üzerindeki Banoštor (Lat: Kew, Keu, Monasterium Bani; Hun: Kő) çevresinde yer almaktadır. Bu durum ise yazarın güney Macaristan'ın söz konusu bölgelerine ve Srem piskoposluğunun başkentinin konumuna pek aşına olmadığını açıkça göstermektedir. Yine de Gyula Pauler büyüleyici bir şekilde notunda Roger gibi bir yabancı için Banoštor'u Tisza civarında bulunmasının tamamen yanlış olmadığını ifade etmektedir²⁸. Söz konusu yazara göre IV. Bela, Banoštor'daki konvansiyonu kasıtlı olarak düzenlemiştir, zira burası Kumanların yerleştiği bölgelere çok yakın, ancak büyük bir nehir onları koruduğu için de yeterince güvenlidir²⁹.

Toplantı ile ilgili Monasterium de Kew civarında yapılan bu anlaşma kısa bir süre sonra Srem'e yönelik gerçekleştirilmiş olan Kuman saldırıları bağlamında halen ele alınabilir. Öncelikle, Banoštor'da boy gösteren Kuman liderleri büyük ihtimalle ilk defa Srem topraklarına ayak basmış ve konumunu tanıma fırsatı bulmuşlardır. İkinci sorun ise Kumanların bölünmesi ve yerinden edilmesine ilişkin anlaşmanın sona ermesinden sonra yürürlüğe girip girmediğidir. Görünüşe göre de girmemiştir. Bu olasılık, tarihçilerin vardıkları ve vardıkları sonucu argümanlarla destekledikleri üzere daha sonraki kaynaklar tarafından reddedilmiştir³⁰. Her durumda Kuman lejyonları bölgesel Macar ordusundan çok daha güçlüdür. Roger'ın bize aktardığı gibi Kumanlar geri çekilmeleri sırasında IV. Bela'ya katılmak için acele eden Csanád Piskoposu Bulcsú (Lat. Bulza; Hun. Bulcsú) ve Szák (Nikolaus filius Barz; Szák)³¹ ailesinden Barz'ın oğlu aristokrat Miklos'un ordusuyla karşılaşmışlardır. Neredeyse tüm Macarların Kuman kılıcı tarafından öldürüldüğü şiddetli bir savaş başlamıştır³². Benzer durum daha sonra Srem'i savunmaya hazırlanan kuvvetlerin de başlarına gelecektir.

Bu arada Roger'ın bahsi geçen anlatımından öğrendiğimiz kadarıyla Kumanlar kendi adamlarını toplayarak Tuna'nın sağ kıyısına geçerek Marchia'ya yani Srem'e yönelmişlerdir. Kumanların toplandıkları bölge kesinlikle Pest'in güneyinde, Tisza ve Tuna nehirleri arasındaki bölgeler olmalıdır. Tuna'yı Erdut yakınlarında bir

²⁷ Csánki, 1894: 234-235; Dinić 1978 (1931): 276-277; Gašić 2000 (1944): 43-45; Koszta 2000: 45.

²⁸ Pauler 1899: 513 (ref. 130).

²⁹ a. g. e

³⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. : Pauler 1899: 513 (ref. 130); Pálóczi Horváth 1989a: 42-43; ayrıca karşılaştırınız: Berend 2001: 87-88.

³¹ Karşılaştırınız: Zsoldos 2011: 291, 333.

³² Rogerius, Carmen Miserabile, VIII, 556-557.

yerde geçtikleri varsayımı ise imkansız değildir³³. Böylelikle düşman ülkede her zaman riskli olan büyük Drava Nehri'ni bir sefer daha geçmekten kaçınmışlardır. Örneğin 12. yüzyılda Haçlıların seyahat ettiği eski askerî yol üzerindeki Osijek tahkimatının yakınında böyle bir geçiş bulunmakta, ancak Roger böyle bir güzergâh hakkında hiçbir şey söylememektedir. Tuna üzerinde, Sonta ve Erdut arasında, varlığı 12. yüzyılın sonundan önce bile kaydedilen, Orta Çağ'da ait gerçekten de köklü bir sal bulunmaktadır. Son olarak ise toponim verilerinin gösterdiği üzere daha sonra Moğolların (donmuş) nehri bu noktada geçmiş olmaları mümkündür³⁴. Nehri geçtikten sonra Marchia'ya gittiklerini öğrendiğimize göre geçişin, güney Bačka ile Srem arasındaki bir bölgede olma ihtimalini göz ardı etmeli ve bunun yerine daha kuzeyde gerçekleştiği düşünülmelidir. Bahsi geçen olasılığı Kumanların gelişinin Marchia halkına zamanında bildirilmiş olması da doğrulamaktadır. Gyula Pauler ve Stanko Andrić'in mantıksal olarak vardıkları sonuca göre mevcut askerleri toplamak ve girmelerini engellemek adına bölgenin batı sınırlarına çıkmak için yeterli zamanları mevcuttur³⁵. Roger'ın ifadesi burada fazlasıyla inandırıcıdır çünkü bir ortaçağ insanı için, özellikle de bu kişi yerel bir efendi ve hükümdar ise yıkımı önlemek amacıyla evinden ve mülkünden uzakta savaşmak her zaman daha güvenli ve daha etkili olmaktadır. Öte yandan Hansgerd Göckenjan, Roger'ın çalışmasıyla ilgili yorumlarında kısaca savaşın Marchia'nın kuzey sınırlarında bir yerde gerçekleştiğini belirtmektedir³⁶. Makalede ayrıca o sırada Srem'in savunmasını kimin organize ettiğini tartışacağız. Marchia'nın savunucularının yenilgiye uğrayıp kaçmaya başlamalarının ardından Kumanlar tüm bölgeyi yıkıma ve yağmalamaya başlamışlardır. Bulgaristan'a geçmeden önce Srem bölgesinde ne kadar kaldıkları ise tahminden öteye gitmemektedir. Her durumda kalış süreleri söz konusu alanların etkilenme düzeylerine yansımıştır. Bu arada Moğollar 11 Nisan 1241'de IV. Bela ordusunu Sajó nehri üzerinde yok etmişlerdir. Yenilginin ardından Tuna'nın sol yakasındaki Macar topraklarının tamamı, aynı anda farklı yönlerden organize bir şekilde ülkeye giren Moğol ordularının insafına bırakılmıştır³⁷ ki o dönemde Kumanlar zaten Srem'de bulunmaktadırlar. Görüldüğü üzere Roger bize burada, öne çıkanlardan bazıları arasında *Franka villa senatoria* ve *villa Sancti Martini*, yani günümüz Mandelos ve Martinci'nin yer aldığı daha önemli yerleşimleri yok ettiklerini

³³ Bu Gyula Pauler'in bir fikri olup, Stanko Andrić tarafından kabul edilmiştir. Pauler 1899: 158; Andrić 2005: 59.

³⁴ Rokai 1983a: 157, 165.

³⁵ Pauler 1899: 158; Andrić 2005: 59.

³⁶ Göckenjan, Sweeney: 1985: 208 (ref.133).

³⁷ Kristó 1986:120-129.

belirtmektedir. Tarihçiler için bu yerleşimlerin statü (özellikle Franka villasının adındaki “senatoryal” sıfatından dolayı) ve yerleri tartışılmazdır³⁸. Ayrıca Roger, Kumanlar’ın eline düşen Srem sakinlerinin taşınır varlıklarının yapısına ilişkin verilere de değinmektedir. Nakit paraya ilaveten veya bize göre, genel olarak mallardan yani (*pecunia*) at ve sığırlardan bahsetmektedir.

Kumanlar’ın Srem’den ayrıldığı ve Roger’a göre “Bulgaristan’a gittikleri” yeri belirlemek pek de imkansız değildir. Aleksandar Uzelac’ın görüşüne göre, Macva’da Sava nehri boyunca yer alan Bitva bölgesindeki (bölge) bir ortaçağ köyü olan Kumanija, büyük olasılıkla Macaristan’dan gelen kaçakların nehri geçtikleri yerin anısını muhafaza³⁹ etmektedir. Gerçekten de Bitva mahallesinin karşısında, Srem’de Sava’nın sol kıyısında, antik Sirmium’un temelleri üzerinde, Balkanlara giden ortaçağ gezginlerinin genellikle nehri geçtikleri bir yer olan Mitrovica bulunmaktadır⁴⁰. Öte yandan István Vásáry, Srem’den sonra Kumanlar’ın gittiği ilk Bulgar topraklarının Braničevo ve Vidin olması gerektiğine inanmaktadır⁴¹.

Kumanlar tarafından muhtemelen 1241 bahar ya da yazında gerçekleştirilen Srem yıkımını bir kenara bırakırsak Tuna’nın diğer tarafındaki Srem’in, ilk dalga Moğol istilacılarının Macaristan’ın ulaşamadıkları bölgeleri arasında yer aldığını belirtmeliyiz. 1241’in ikinci yarısında Tuna’nın sağ kıyısı ve Avusturya boyunca ülkenin batı bölgelerini savunma, Geregye ailesinden Écs’in oğlu (Pál Geregye, Écs fia) bir curia yargıçtı olan Pál tarafından başarıyla üstlenilmiştir⁴². Macaristan’ın çeperinde yer almakta olan Srem halkının Kumanlar gittikten sonra mümkün olduğunca bir araya gelip normal bir hayat kurmaya çalıştığını varsayabilmektedir. Ancak 1241/1242 kışı son derece soğuk geçmiştir. Tuna’nın donması, Moğol ordularının 1242-43 Ocak’ta (2 Şubat’tan önce)⁴³ büyük zorluk çekmeden nehri geçmelerine ve Tuna’nın diğer tarafındaki bölgelere saldırmalarına olanak sağlamıştır. Moğollar ordularını ikiye bölmüşlerdir. Batu Han, Tuna ile Avusturya sınırı arasında kalan Macar şehirlerini kuşatırken, Batu’nun komutanı Kadan liderliğindeki ordunun bir kısmı ise IV. Bela’nın peşine düşmüştür. O sırada sarayıyla birlikte Slavonya’da

³⁸ Csánki, 1894: 236, 352-353; Roger’in çalışmasında daha yeni lokasyonlar ve Srem’deki iki yerleşimi statülerine ilişkin yorumlar için bkz. : Vásáry 2005: 65; Andrić 2005: 59-60.

³⁹ Günümüzde kayıp Kumanya’nın toponimini belirlemek mümkün değildir. 14.yüzyıla ait bir Sırp diplomatik kaynağında (the charter of Prince Lazar Hrebeljanović) Bitva’nın bucağ (ilçe) ilçesinde bulunan bir köyden söz edilmektedir. Uzelac 2009: 15; Uzelac 2015: 40; Dinić 1978 (1953): 46.

⁴⁰ Čirković 1969: 59-71.

⁴¹ Vásáry 2005: 65.

⁴² Zsoldos 1991: 59.

⁴³ Solymosi 1986: 148-149.

bulunan Macar kralı, oradan Adriyatik kıyısındaki Dalmaçya'ya, önce Split'e, sonra daha güvenli Trogir'e kaçmıştır. Vazgeçilmez Roger ve Splitli Başdiyakoz Thomas, araştırmacılar tarafından Macaristan'ın ve komşu ülkelerin Moğol istilasının daha sonraki seyrinin analizindeki başlangıç noktasında kullanılan iki kaynak olmuştur⁴⁴. Bu yazarlar her ne kadar donmuş Tuna'yı geçtikten sonra Moğolların askerî operasyonu ile ilgili olarak Srem'den bahsetmeseler de, tarih yazımındaki genel görüş Moğolların Srem'den "geçtiği" yönündedir. Genel durum ışığında bakıldığında Srem'de bir yıkım daha gerçekleştiği ima edilmektedir. Bu muhtemelen Mart 1242'de, Batu Han liderliğindeki Moğol ordusunun çoğunluğunun Macaristan'dan çekilmesi sırasında olmuştur. Kendilerinden önceki Kumanlar gibi Tuna'yı sağ kıyısından takip eden Moğollar da kaçınılmaz olarak Srem'e ulaşmış ve oradan Bulgaristan'a yönelmişlerdir. Batu burada, Mart ayı sonunda başarısız Trogir ve Dalmaçya kuşatmasından ayrılan ve Sırp topraklarını geçtikten sonra Bulgar Tuna bölgesine ulaşan Kadan ile bir araya gelmiştir⁴⁵. Bununla birlikte Gyula Kristo'nun, Kadan'ın IV. Bela'yı takip etmeye Tisza Nehri bölgesinden başladığına ve Srem ve Macva üzerinden Slavonya'ya girdiğine inandığını belirtmekte fayda vardır⁴⁶.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Moğolların Srem'deki tahribatıyla ilgili, içeriğinden dolayı öncelikle Srem'in zengin kilise tarihini araştıran araştırmacıların ilgisini çeken yeni bir kaynak bulunmaktadır⁴⁷. 18 Eylül 1247'de, Moğol istilasından "sadece" altı yıl sonra Papa IV. Innocentius üç Macar piskoposu olan Kalocsa Başpiskoposu ve Transilvanya ve Csanad piskoposlarına birer mektup göndermiştir. Mektubun içeriği Papa'nın, Srem Piskoposu tarafından kilisesinin merkeziyle birlikte muhatap alındığını ortaya koymaktadır. Srem din adamlarının en yüksek temsilcileri kiliselerinin Banoştör'da (Ku) bulunması ve "bu bölgelerin Tatarlar tarafından tamamen tahrip edilmesi" nedeniyle "acil durumlarda artık sığınacak bir yerlerinin kalmadığından" şikayet etmekteydiler (*ut cum ipsi, destructis penitus partibus illis [ecclesie de Ku], per Tartaros non habveant locum ubi necessitas tempore valeant se tueri*). Bu nedenle IV. Innocentius'a kilise karargâhlarını St. Gregory Benedictine Manastırı'na veya St. Demetrius Benedictine Manastırı'na taşımaları için yalvarmışlardır, zira her iki

⁴⁴ Rogerius, Carmen Miserabile, XXXVIII-XL, 583-588; Thomas Archid., Hist. Salonitana, XXXVIII-XXXIX, 172-178.

⁴⁵ Karşılaştırmız: Strakosch-Grassmann 1893: 173; Pauler 1899: 185; Hóman 1939: 555, mapa:544/545; Spuler 1965²: 24; Györffy 1981: 23; Kristó 1986: 115 (map), 131; Id. 1987: 1424 (map), 1439; Vásáry 2005: 69-70; Andrić 2005: 58.

⁴⁶ Kristó 1986: 115 (map); Id. 1987: 1424 (map), 1438; this hypothesis is accepted by Andrić 2005: 58.

⁴⁷ Györffy 1959: 72; Čirković 1969: 60; Gašić 2000 (1944): 45; Koszta 2000: 45-46, 74; Andrić 2008a: 152-153.

manastır da içlerinde kale inşa etmeye uygundur. Daha sonra Papa Kalocsa Başpiskoposuna, piskoposluğu meslektaşları ile birlikte Csanad ve Transilvanya piskoposları ile birlikte hareket ettirme olasılığını incelemesi ve onu bu konuda bilgilendirmesini emretmiştir⁴⁸. Srem piskoposluğunun yeni karargâha taşınması ise bundan kısa bir süre sonra gerçekleşmiştir (kaynaklarda ilk olarak 1252'de gerçekleştiğinde bahsedilmektedir), ancak bu sefer yukarıda bahsedilen iki manastır değildir, Yunan ayinine ait, Srem'deki bir kalede, Sava Nehri üzerindeki bir adada, St. Demetrius (Sremska Mitrovica) manastırının karşısında, aynı adı taşıyan St. Irenaeus köyünde yer alan eski St. Irenaeus Piskoposluk Kilisesidir⁴⁹.

1247'deki papalık mektubu konumuz için oldukça önem arz etmektedir. Kumanlar'dan söz etmemesine rağmen, aslında iki yıkım dalgasının (1241-1242) ardından Srem'deki durumun bir özeti ve buna bağlı olarak nesnel bir açıklamasını sunmaktadır. Öğrendiğimiz üzere Moğollar Banoštor'daki (*ecclesiam de Ku*) Srem Piskoposluğunun merkezini ve Srem'in (*partibus illis*) görünüşe göre çevresinde bulunan kısımlarını “tamamen harap etmişlerdir”. Varsayımımız ise buraların kesinlikle Fruška Gora'nın kuzey yamaçları ile Tuna'nın sağ kıyısı arasında yer alan alanlar olduğu yönündedir. Mihajlo Miladinović bir keresinde, Tatar işgali sırasında Banoštor'a ek olarak Srem'in büyük bir bölümünün harap olduğu, ancak kendisinin de eklediği gibi böyle bir iddia için hiçbir kanıt bulunmadığını belirtmiştir⁵⁰. Bu arada tarihçilik, Sándor Nagy ve Nebojša Stanojević'in eserlerinde değerli arkeolojik keşiflerde bulunmuştur. Srem'in bu bölümündeki Moğolların Dumbovo'daki ünlü Benedictine manastırı St. George'a (Lat. Dombo; Hun. Dombó) saldırdığı kesin olarak belirlenmiştir⁵¹. Dumbovo, Banoštor'un 15 kilometre doğusunda, Fruška Gora'nın kuzey yamaçlarında, şimdiki Novi Rakovac köyünde bulunmaktadır. Yerel kiliselerden ikisi olan Saint George manastırı ve tüm azizlere adanan bölge kilisesi 1241-1242 yıllarında yıkılmış ve daha sonra Gotik tarzda yenilenmiştir⁵².

Buna ek olarak Miklos Takács, Cistercian manastırı Belafons'un (Lat. Belafons) Moğollar tarafından yıkımı hakkında kabul edilebilir bir varsayımda bulunmuştur. Bu manastır ilk olarak (1234'ten sonra) Ekerd'de (Lat. Vkurd)

⁴⁸ Theiner, VMH, I: 205; F, IV/1, 475-476.

⁴⁹ Csánki, 1894: 238-239; Györfy 1959: 72-73; Ćirković 1969: 60; Koszta 2000: 45-46, 74; Popović 2003 (1967):85; Id. 2003 (1980): 292-293; Andrić 2008a: 152-153.

⁵⁰ Miladinović 1903: 116.

⁵¹ Csánki 1894: 243.

⁵² Nagy 1985: 16; Stanojević 2000: 397-400; arkeolojik sonuçların daha yeni yorumlarla yazılı kaynaklar bağlamında analizi: Tóth 2001b 359-367; Andrić 2006: 160-182.

günümüz Petrovaradin kalesinin yakınında inşa edilmiş ve 14. yüzyılda Petrovaradin'in (*Monasterium de Varadinipetri*) adını almıştır⁵³. Takács, Macaristan'dan geri çekilirken Moğolların, Roma Kireçleri Kayaları boyunca Tuna'nın sağ kıyısını takip eden eski askerî yolu kullandıklarına dair popüler bir tarihçilik inancına dayanmaktadır⁵⁴. Bu durumda, taş kuleleri işgalcilerin rotasında bir dönüm noktası olan Dumbovo ve Belafons yakınlarındaki Banoštor gibi zengin Srem manastırları ve kilise karargâhlarının yıkımı oldukça mantıklı görünmektedir. 1246'da ise kısıtlı sayıdaki kaynak Belafons manastırını taşımak için bir plandan bahsetmektedir. Bu kısa bir sürede gerçekleşmiştir, zira kurucu ve koruyucusu olarak IV. Bela vasıtasıyla merkezinde eski bir isimle Petrovaradin kayası üzerine yeni bir Cistercian manastırı inşa edilmiştir⁵⁵. Bizim kanaatimiz, Banoštor ve Dumbovo'nun bulunduğu Fruška Gora ile Tuna arasındaki Srem bölgesinin Moğolların ağır tahribatına uğradığı yönündedir. Srem'in, Batu 1242 baharında geri çekildiğinde Moğol gruplarının çoğunluğu yüzünden mi acı çektiği; yoksa yıkımının, 1241/2 kışında Tuna'nın donmasından yararlanarak Bačka'dan Tuna'nın diğer tarafına geçmek ve yerel bölgeleri harap etmek için üçüncü bir Moğol seferi tarafından mı gerçekleştirildiğini söylemek zordur. Alaycının biri, o sırada Srem sakinlerinin umursamadığını not etmiştir.

Ama tekrar 1247 tarihli papalık mektubunun analizine dönelim. İçeriği bize Srem'in bazı bölgelerinin Moğol yıkımından tamamen uzak kaldığı konusunda değerli bilgiler vermektedir. Benediktin'den ziyade Ortodoks olan, önde gelen St. Demetrius manastırı (*Monasterium Sancti Demetrii*) ve onun çevresinde kurulan aynı adı taşıyan tüccar köyü için durum böyledir⁵⁶. Fruška Gora'nın (şimdiki Grgurevci köyü)⁵⁷ güney yamaçlarındaki Benedictine Manastırı St. Gregory (*Monasterium Sancti Gregorii*) de malları ve ona ait yerleşimlerle birlikte yıkımdan kurtulmuştur ve bu husus yakında tartışılacaktır. Son olarak Srem Piskoposluğunun Banoštor'dan tüm yönlerden, 13.yüzyıl boyunca Srem cemaatinin merkezinin yeniden yer aldığı, tüm yönlerden Sava Nehri ile çevrili olan müstahkem kasabadaki (ve yerleşim deki?!) St. Irenaeus Kilisesine doğru yer değiştirmesinin akıbeti göstermektedir ki ne Kumanlar

⁵³ Pataki 1942: 19-55; Hervay 1984: 133-140.

⁵⁴ Takács 1989: 18

⁵⁵ Kaynak ve yorumların gözden geçirilmesi: Erdujhelji 1894: 50-43; Pataki 1942: 34-36; Hervay 1984: 136; Takács 1989: 18, 26-27; Koszta 2000: 59.

⁵⁶ Ćirković 1969: 69-69; tarih yazıcılığının tutumlarını gözden geçirilmesi ile manastırını statüsü üzerine: Andrić 2008a: 153.

⁵⁷ Csánki, 1894: 253.

ne de Moğollar bu köye zarar vermeyi başamamışlardır⁵⁸. Buradaki soru ise hiç deneyip denemedikleri mi, yoksa bir nedenden dolayı vazgeçip, geçmedikleridir.

Tartışmamıza devam etmeden önce, Kumanların ve muhtemelen daha sonra Moğolların saldırılarına karşı Srem'in savunmasını kimin düzenleyebildiği sorusunu ele almamız gerekmektedir. Kumanlar söz konusu olduğunda, kaynağımız Usta Roger, Marchia'nın Kotyan'ın halkıyla savaşmak isteyen önde gelen bir aristokrat tarafından savunulduğunu bilmemektedir. Fakat öte yandan ona göre "Marchia'dan birileri" (*illi de Marchia*), tahmin ettiğimiz kadarıyla ise köylüleri şaşırmamışlardır. Hatta zamanında bir araya gelerek, kendi topraklarının sınırlarında bir yerde düşmanla çarpışmak üzere gittiklerini bilmekteyiz. Srem savunmasının liderliğinin yerel soylular, yerel manastırların başrahipleri ve belirli bir özyönetimden yararlanan yabancıların (misafirlerin) bulunduğu köylerin (*Franka villa* veya *Mandelos* gibi) yaşlıları tarafından üstlenilmiş olma olasılığı bulunmaktadır⁵⁹. Yine de savaşın yürütülmesinde ve bir bölgenin savunulmasında Srem'in bir istisna olmadığına inanmaktayız, esas söz sahibi olanlar en saygın yerel lordlar ve ayrıca eyalet hükümetinin temsilcileri veya en azından silah konusunda yetenekli insanlardan müteşekkildir. Bu düşünce çizgisi tamamen orijinal değildir. Gyula Pauler bile Macaristan'dan geri çekilirken Moğol kuvvetlerinin ana bölümünün Tuna boyunca ilerlediğini, "Kaloyan bölgesinden" geçtiğini ve ardından buradan Bulgaristan'a gittiklerini düşünmektedir⁶⁰. Öte yandan Sima Ćirković'e göre, "John Angelos'un ortadan kaybolması, Srem'in Kumanlar tarafından tahrip edilmesiyle neredeyse aynı zamana denk gelmektedir⁶¹". Prens John Angelos veya Yunanca adıyla Kaloyan, Macar prensesi ve III. Bela'nın kızı eski İmparatoriçe Margarete Mary ve Bizans İmparatoru II. Isaac Angelos (1185-1195; 1203-1204)'un oğludur. IV. Bela ve iktidardaki Arpad Hanedanının yakın akrabası olan John, gerçekten de çok seçkin bir asilzade ve Güney Macaristan'ın bu bölgelerinin efendisidir. Annesi Margarete'nin halefi sayesinde "Srem'in efendisi" (*Dominus Sirmiae*) unvanını almıştır. Bu muhtemelen hem Sava hem de Tuna arasındaki (*Sirmia Citerior*), yani Marchia'nın doğu kısımlarındaki⁶² hem de 13. yüzyılın ikinci yarısında Mačva olarak adlandırılan bir bölge olan Sava'nın güneyindeki Srem (*Sirmia ulterior*) üzerindeki otoritesini ima

⁵⁸ Csánki, 1894: 238-239; Kristó 1988: 456-458.

⁵⁹ Compare with: Csánki, 1894: 236.

⁶⁰ Pauler 1899: 185.

⁶¹ Ćirković 2008: 5.

⁶² John Angelos'un muhtemelen Srem'in bir bölümüne, örneğin 1180'lerde III. Bela tarafından kurulmuş ya da onarılmış olan bölgesel Srem kilisesinin sahibi olduğuna inanılmaktadır ki bu konu ayrı bir tartışmayı hak etmektedir.

etmektedir⁶³. Buna ek olarak aynı zamanda John, Tuna'nın diğer tarafında bitişik Bačka cemaatinin belediye başkanıdır (1238-1242) ve böylelikle ülkenin bu çevre bölgeleri tek bir adamın yönetimi altına alınmıştır⁶⁴. Öncelikle "Srem'in efendisi"nin Kumanlar ve Moğolların Srem ve Macaristan'a saldırısından sağ kurtulduğunu bilmekteyiz. Şöyle ki kaynaklarda John Angelos'tan en son 16 Kasım 1242 işgalinden sonra bir kralın ileri gelenleri sıfatıyla söz edilmektedir⁶⁵. Yani varsayımsal olarak konuşursak, Srem'in savunma organizasyonunu gerçekleştirebilmiştir. Bir başka soru da bu savaş zamanlarında kendi cemaatinde mi kaldığı, yoksa diğer birçok soylu gibi Sajó nehri savaşından önce ve sonra kendi refakâtçileriyle IV. Bela'yı mı katıdır, yine de Tatar istilasının yükünden kurtulmayı başarmıştır.

Önemli bir görgü tanığı olan Splitli Thomas, çalışmasında Şubat 1242'de Moğollardan önce kaçarken IV. Bela ile birlikte Split'e gelen çok sayıda Macar kilise piskoposu ve laik barondan bireysel olarak bahsetmektedir. Bunlar arasında kralın kuzeni John Angelos'un adı mevcut değildir, ancak bu durum kralın, beraberindeki *Macar kalıntılarından biri* olmadığı anlamına gelmemektedir⁶⁶. Örneğin Mora Vertner'in prosopografik araştırması sayesinde John'un üvey kardeşi William of Saint Omer'in, Margaret'in, işgal sırasında kraliyet sarayının bir üyesi ve kralın refakâtçisi olarak onunla birlikte Dalmaçya'ya gelen saygın bir Latin Baron Nicolas de Saint Omer ile üçüncü evliliğinden doğan en küçük oğlu olduğunu bilmekteyiz. Aynı zamanda "dux Sirmii"⁶⁷ unvanını da taşıdığı anlaşılan William, Bela'nın büyük kızı Margaret'in nişanlısı ve iki taraftan kraliyet ailesinin bir üyesidir. Bu zor günlerde nişanlısından kısa bir süre sonra ölmüş ve Trogir Katedrali'ne defnedilmiştir⁶⁸. John Angelos'un yanı sıra bir başka bölge lordu da statüsünü ve gücünü göz önünde bulundurarak Srem'i savunmaya "davet edilmiştir" ve bahsi geçen bu şahıs Srem Piskoposudur. Ne yazık ki 1241'den 1242'ye kadar Srem piskoposu pozisyonunu kimin işgal ettiği ve akıbetinin ne olduğu, *argumanium ex silentio*⁶⁹ nedeniyle tarihçilik adına bilinmemektedir. Bu bölümü John Angelos'un, kuzeni IV. Bela eşliğinde Moğolların Macaristan'a saldırdıkları çalkantılı bir yıl geçirmesi durumunda, ki bu

⁶³ On John Angelos: Wertner 1892: 388-389; Id. 1903: 598-600; Rokai 1980: 167-171; Srem iç ve dış cephesinde: Dinić 1978 (1931): 273-284; Rokai, Takács 1994: 421-422; Ćirković 2008: 3-20; Zsoldos 2011: 207.

⁶⁴ Zsoldos 2011: 127.

⁶⁵ F, IV/1, 258-264; RA, No. 723.

⁶⁶ Thomas Archid., Hist. Salonitana, XXXVIII, 173.

⁶⁷ F, III/2, 366; RA, No. 510; O verodostojnosti dokumenta: Rokai 1983a: 121-127.

⁶⁸ Wertner 1892: 406-411; Id. 1903: 604-605; Rokai 1983a: 121-127.

⁶⁹ Gašić 2000 (1944): 49; Zsoldos 2011: 95.

elbette imkansız değildir, Srem’i savunma şansının önemli ölçüde azaldığı ifadesiyle bitireceğiz.

Girişte belirttiğimiz gibi 1241-1242’de Srem’in ne kadar harap olduğu sorusuna yanıt aranırken, bir başka kaynak üzerinde daha durulacaktır. Bu, IV Bela’nın 3 Ekim 1253’te Győr’de yayınlanan bir onay belgesidir⁷⁰. Belgenin ortaya çıkmasının nedeni, Kalocs başpiskoposunun ailesinin bir üyesi tarafından Srem’deki bazı mülklerin satın alınmasının onaylanması olsa da, bu eylemden önceki koşulları anlatan içeriği konumuz için çok daha ilginçtir. Fermanın içeriğine göre, Aziz Gregory Kilisesi’ne ait olduğunu öğrendiğimiz Laurentije köyünden vilikus veya Bešenovo Yaşlısının (*Laurentius villicus de Bessenev*) oğlu Dimitrije ve yine Bešenova’dan olan Grgur’un damadı Jovan da kalpazanlık suçu işlerken Srem’in kraliyet mabeynleri Le(o)pold ve ortakları tarafından yakalanmışlardır (*per camerarios nostros Sirmienses, Leppoldum scilicet et sosyos eiusdem in manifesto crimine fabricationis false monete deprehensi*). Suç hakkında bilgi sahibi olan hükümdar, aynı zamanda tüm Srem ile birlikte Baron olan şansölyesi Kalocs Benedict’in bu olayla ilgili gerçekleri araştırmasına izin vermiştir. Zamanının içtihatlarına uygun şekilde hükümlülerin malları, bir kraliyet yargıcı olarak Başpiskoposun ve kısmen de yaralı tarafı temsil eden kraliyet mabeynlerinin eline geçmiştir. Fermanın geri kalanı el konulan malların kaderini tanımlamış ve hükümdar nihaî durumlarını yasal olarak resmileştirmiştir. Birkaç ev, üzüm bağları, samanlık ve şarap preslerinden (*domos et quasdam vineas, fenetum et torcular ipsius Laurentii*) oluşan Bešenovo Laurentije yaşlısının el konulan eşyalarının yanı sıra sanıkların diğer malları gibi Başpiskoposa verilenler ve kraliyet mabeynlerinin edindikleri, öğrendiğimiz üzere Başpiskoposa satılmış ve bu mallar Başpiskopos tarafından hazine efendisi İvan’a aktarılmıştır. Bu hediye ise Ivan’ın bazı eşyalarına ilâve edilmiştir. Başpiskoposun temyizinden sonra hazine efendisi Ivan’ın edindiği belirtilen mallar, IV. Bela tarafından özel bir ayrıcalığın yürürlüğe konması suretiyle onaylanmıştır⁷¹.

Başlangıç olarak, bir kaynak Fruška Gora’nın güney yamaçlarında yer alan bugünkü Besenovo olan “Bessenev” yerleşiminin (adı Peçenekler olan, Srem’deki başka bir göçebe halkın varlığının hatırasını korumaktadır) Aziz Gregory Kilisesine ait olduğunu ortaya koymaktadır (*Bessenev que ad ecclesiam sancti Gregorii pertinent*). St. Gregory’ye adanan kilisenin adı şüphesiz, Grgurevci yerleşimi veya yakınlarında

⁷⁰ F, IV/2: 171-172; Smičiklas, IV: 539-540; RA: No. 998.

⁷¹ Ayrıcalığın içeriğinin yorumu makalemizden alınmıştır: Hardi 2015: 245-255.

bulunan St. Gregory civarındaki bir Benedictine manastırını tanımlamaktadır⁷². Bu bina Papa IV. Innocentius'un 1247'de Srem Piskoposluğunun yeni koltuğuna aday olan Macar piskoposlarıyla yazışmalarında bahsedilen manastırdır. Moğol istilasından on yıl sonra Besenovo'nun "yerel" nüfusu çok ilginç bir ekonomik hayata sahip olmuştur. Görünüşe göre, Besenovo'da konukseverler yaşamaktadır- Bunlar, manastır mülkünde yaşayan, ve 1241'deki istila zamanından önce kesin olarak kazanılmış belirli bir özerklik ve özgürlüğe sahip "yabancılar"dır. Nispeten zengin ve nüfuzlu bir *villicus Laurentius* tarafından yönetilmişlerdir. O ve suç ortakları daha geniş bir para ve ticaret taşımacılığı ile ilişkili olarak ekonomik açıdan yeterince güçlülerdir ve her şeyden önce zanaat bakımından, 1242'de bu yerleşimin olası bir felaketinden sonra bölgeye gelecek olan sıradan sıradan insanlar için alışılmadık olan para sahtekarlığı suçunu işleyecek kadar da yetkinlerdir. En azından 1247 ve 1253 verileri St. Gregory Benedictine manastırının ve yakın çevresindeki yerleşimlerin, özellikle Besenovo'nun tahrip edilmediğini açıkça ortaya koymaktadır.

1253 tarihli kaynağımıza dayanarak Srem'deki ekonomik hayatın olumlu bir resmi, Kral'ın odasının burada aktif olduğu ve Besenovo halkının cezaî suçunu ifşa eden Chamberlain Leopold ve yardımcıları (*camerarii nostros [Regis] Sirmienses*) tarafından yönetildiği gerçeğini daha da yansıtmaktadır. Kraliyet odası veya Macar hükümdarlarının gelir hazinesi, yetkililerinin maden alanlarındaki urbura'dan⁷³ elde ettikleri paranın değiştirilmesinden ve basılmasından sorumlu bir kurumdur. Kural olarak çoğunlukla bankacı ve aynı zamanda değerli madenlerde uzman olan yabancılara yıllık olarak kiralanmaktadır. Bu, tarih yazımı tarafından uzun zamandır Macaristan'daki en eski bölge oda ve darphanelerinden biri olan Srem odasının varlığına tanıklık eden en eski kaynak olarak kaydedilmektedir⁷⁴. Dezső Csánki'nin vardığı neticeye benzer şekilde, oda ve darphanenin karargâhı, muhtemelen Srem piskoposluğu ve cemaatinin yeni karargâhı gibi Srem'deki adalardan birinde yer alan (Castrum Sirmienses) kalede bulunmaktadır⁷⁵.

1247 ve 1253 yıllarına ait bilgilerimizi tekrar karşılaştırarak olursak, Sava Nehri'nin sol yakasındaki St. Demetrius ve sağ kıyısındaki St. Sremska Mitrovica, sadece saldırıdan sağ çıkmamış, ekonomik ve ticarî yaşamları da 13. yüzyıldan daha

⁷² Literatüre genel bir bakış ile daha fazla ayrıntı için: Hardi 2015: 247-248.

⁷³ Maden cevherinin 1/10'u ve rafine metallerin 1/10'undan oluşan kraliyet yıllık gelirinin ödenmesi (çevirmenin notu).

⁷⁴ Truhelka 1897: 9, 146; Hóman 1916: 458; Horváth, Huszár 1956: 22; daha detaylı bilgi için: Hardi 2015: 249-251.

⁷⁵ Csánki 1894: 238-239.

uzun bir süre varlığını sürdürmüştür. Yani bu iki yerleşim, Srem'in hem bu yakasının hem de diğer yakasının doğal merkezleri haline gelmişlerdir. Kraliyet oda ve darphanesinin çalışması Srem sınır bölgesinin önemini aşmış; değerli metal ve diğer emtiaların geldiği Macaristan, Sırbistan, Bosna ve Dubrovnik ile ekonomik bağlarla yakından ilişkili olmuştur. Günümüze ulaşan belgeler bizlere, 14. yüzyılın başlarında St. Demetrius köyünde, Dušana Dinić-Knežević'in iddiasına göre Moğol istilasından evvel Macaristan'ın güney sınırlarına Dubrovnik'ten gelen güçlü bir tüccar kolonisi olduğunu ifade etmektedir⁷⁶.

Ancak bir ülkenin askerî yıkımının, *a priori* olarak o ülkenin topraklarındaki ticarî ve ekonomik faaliyetlerin ortadan kalkması anlamına gelmediği argümanını kabul etmek için tarihçi olmaya gerek yoktur. Böylesi bir örnek doğrudan Moğollarla ilgilidir. 1240 yılında Kiev'in Tatarlar tarafından yıkımı hem kaynaklarda hem de arkeolojik kazılarla doğrulanmaktadır⁷⁷. Bu durum, şehrin yıkılmasından kısa bir süre sonra kendilerini bir kez daha orada bulan tüccarları sarsmamıştır. Papalık elçisi Fransisken Johannes de Plano Carpini Moğol İmparatorluğu'nun başkenti Karakorum'a yaptığı delegasyonu sırasında iki kez Kiev'de konaklamıştır. Bu mükemmel diplomat *Historia Mongolorum* adlı eserinde, Wrocław'daki (Silezyalı) tüccarlarla birlikte Kiev'e seyahat ettiğine dair bir kanıt bırakmıştır. Muhtemelen 1246 başlarında geldiği kasabada Polonya ve Avusturya'dan bir dizi tüccarla tanışmıştır. 1247 yılının ikinci üçte birindeki dönüş yolunda Kiev'de *mercatores de Constantinopolim qui per tartaros in rusciam venerunt*'u tekrar görmüştür. Kendi görüşüne göre daha büyük ve önemli bulduğu, ancak Venedik, Akra ve Pisa kökenli "Konstantinopolis tüccarları"ni tercih etmiştir⁷⁸. Kiev'in, yıkımdan sadece beş yıl sonra uluslararası ticaret merkezi olarak önemini yeniden kazandığı açıktır⁷⁹. Tarihsel açıdan söz konusu müşterilerin, muhtemelen o yıllarda Rus ülkelerinde gelişen faaliyet olan köle tüccarları olmadığını ümit edebiliriz.

Kraliyet Srem Odası'nın mabeynleri, 1253'te Kumanlar ve Moğolların tahribatının ağır sonuçlarını hâlâ hisseden bölgede mi faaliyet göstermişlerdir? Kesinlikle dışlanmaması gereken bu olasılığın bir nevi yadsınması olarak iki argümanla karşılaşılmaktadır. Oda'nın genel merkezinin büyük olasılıkla bulunduğu Sremska Mitrovica'daki iki ortaçağ yerleşiminin Kiev'den farklı olarak, yıkılmadığını ifade etmiştik. İkinci argüman belki de konumuz için büyük önem arz etmektedir.

⁷⁶ Dinić-Knežević 1986: 13-21; Ćirković 1969: 62-63; daha detaylı bilgi için: Hardi 2015: 250.

⁷⁷ Ipat'evskaja letopis' : 784-785; Ivankin 1990: 1329-147; Id. 1996:192-245.

⁷⁸ G. da Pian del Carpini, *Historia Mongalorum*: 120-121; Karpin 1913: 106.

⁷⁹ Karşılaştırmamız: Ivankin 1996: 200-201.

Yani IV. Bela'nın 1253 tarihli fermanının içeriği, Bešenovo'dan para sahtekârı vilikus Laurentije'den el konulan malları listelemektedir. Bešenovo'dan gelen konukseverlerin yerleşimlerinin inşa edildiği arazi, yakındaki bir Benedictine manastırı olan St. Gregory'ye ait olduğundan beri, adlı bir sahiplik konusu olan saygın vilikus'un mülkiyeti, evi (*domos*), üzüm bağları (*quasdam vineas*), görünüşe göre içinde bir şarap presi bulunan bir saman ahır veya kulübesini (*fenetum et torcular ipsius Laurentii*) içermektedir. Üzüm bağlarından ve şarap presinden söz edilmesi ise tek bir şeye tanıklık etmektedir. Kumanlar ve daha sonra Moğollar, Fruška Gora'nın güney yamaçlarındaki günümüz Srem köyleri Grgurevacı ve Bešenovo'nun etrafındaki alanı kesinlikle harap etmemişlerdir. Tarımın özel bir dalı olan bağcılık ve şarap üretimi, böylesi bir yıkımdan sonra hemen restore edilebilecek türden faaliyetler değildir. Bu üretimin özü yalnızca özel, uzun ömürlü bir tarım olarak üzüm bağlarına değil, aynı zamanda değerli bağcılarda da dayanmaktadır. Şarap üretimi özel bir beceri olup; kıskançlıkla korunan ve nesilden nesile aktarılan bilgi ve teknolojiyi ima etmektedir. Laurentije ve Bešenovo sakinleri en azından şarap preslemesi hakkındaki bilgilere dayanarak, Moğol istilasından önce ve sonra profesyonel ortaçağ şarap üreticileri konumunda olmuşlardır. Son olarak ise ekonomik faaliyetleri yalnızca şarap üretimi ve şüphesiz şarap ticareti ile sınırlı değildir, aynı zamanda devlet tekelinin yasaklı darb alanına küstahça girmişlerdir. Bu nedenle şarap yapımının yanı sıra biraz deneyim ve özel aletler (*omnia Instrumenta eorum*) gerektiren aktiviteyi de tecrübe etmişlerdir⁸⁰.

Şimdiye kadar sunulan gerçekler ışığında, bir faktör hala kafa karışıklığına neden olmaktadır. Yani Roger'ın ifadesi bize Kumanlar'ın Mandelos (*Franka villa*) ve Martinci'yi (*villa Sancti Martini*) harap ettiğini söylemektedir. Aziz Demetrius ve Aziz Gregory Manastırı'nın yıkımdan kurtulduğunu başka kaynaklardan da bilmekteyiz. Bu ortaçağ yer adlarının konumunun, aynı adı taşıyan modern Srem kasabalarının konumundan büyük ölçüde farklı olabileceğine inanmaktayız. Günümüzde Grgurevacı, Mandelos'tan kuzeydoğuya doğru yaklaşık dört kilometre uzaklıkta ve Bešenovo ise yaklaşık sekiz kilometre doğuda bulunmaktadır. Martinci, hem bugün hem de Geç Klasik ve Orta Çağ'da batıdan yaklaşık iki saatlik bir yürüyüşten sonra ulaşılan Sremska Mitrovica'ya giden güzergâh üzerinde yer almaktadır. Roger'ın, Marchia'nın (*Comani ceperunt Marchiam nequiter expugnare...et destructis melioribus villis... destruendo terram*)⁸¹ acımasız yıkımı hakkındaki raporuyla karşılaştırıldığında, Kumanların girişimlerinde sistematik yaklaşımın bariz eksikliği konusunda biraz

⁸⁰ F, IV/2: 171; Smičiklas, IV: 540; bkz. : Hardi 2015: 245-255.

⁸¹ Rogerius, Carmen Miserabile, XXVI, 568.

kafamız karışmaktadır, çünkü görünüşe göre Han Kotyan'ın mirasçıları çok acele etmektedir (?!). Ancak başka kaynakların yokluğunda Roger'a inanmamız gerekmektedir. *Franka Villa*'nın yazılı kaynaklardan daha uzun bir süre kaybolması, ifadesinin güvenilirliğini ihtiyaten dolaylı olarak ortaya koymaktadır. 1241'deki yıkımın açıklamasından sonraki ilk bahsi, yalnızca 13. yüzyılın son yıllarına atıfta bulunmaktadır⁸². Stanko Andrić'in belirttiği gibi, acıya rağmen bu şehirdeki yaşamın devamlılığının işaretleri yerel manastırların (*Monasterium sancta Crucis*) korunmuş adları ve aristokrat bir ailenin (Monoszló: Mojslav) söz konusu kent üzerindeki himaye haklarında görülmektedir⁸³. Ayrıca köyün nüfusu eski statüsünü (*hospites*) kaybetmemiştir. Dezső Csánki, Martinci (*Scenthmartun*) hakkındaki ilk verileri diplomatik materyaller vasıtasıyla sadece 1323 yılı dâhilinde kaydetmiştir⁸⁴. Srem'in (Györffy György – Engel Pál) tarihsel yer adlarına ilişkin yakın tarihli (maalesef yayınlanmamış) çalışmalara ulaşamamaktadır. Bu nedenle Kumanlar'ın Marchia'nın yalnızca bazı kısımlarını harap ettikleri sonucuna varılmaktadır. Ayrıca 1240'ların başlarında St. Demetrius Manastırı ve aynı adı taşıyan yerleşimin iyi bir şekilde tahkim edilmiş ve böylelikle Kumanlara ve muhtemelen daha sonra gelen Tatarlara karşı başarılı bir şekilde direnmiş olması bize göre kuvvetle muhtemeldir⁸⁵.

Tartışmamızı bitirirken, komşu Backa'dan farklı olarak Srem'de Kumanlar ve Moğolların varlığını gösterecek olan ortaçağ yer adlarının halen bilinmediğini söylememiz gerekmektedir. Günümüz Bačka'sında, artık var olmayan biri bugünkü Bački Breg ve diğeri ise Sonta çevresinde olmak üzere Tuna Nehri üzerindeki iki orta çağ köyünün Tatarca (*Tataren*) yer adları bu yerin anısını korumuş gibi görünmektedir. Tatarlar büyük nehri 1241-1242'de geçmişlerdir⁸⁶. Srem'de, Sremska Kamenica yakınlarındaki önemli adı Tatar Tepesi (Tatarsko brdo) olan yer, bu ulusun tarih boyunca askerî eylemlere bağlılığının bir kanıtı olarak, daha yakın tarihli bazı savaflara (1716) katılan diğer Tatar ordularının adını almıştır⁸⁷.

Srem'in 1241-1242 yıllarında Kumanlar ve Moğollar tarafından tahribi ile ilgili birçok konunun bu yazıda tam olarak cevaplanmadığının farkında olsak da, buraya kadar söylenenlere dayanarak, tarih yazımındaki mevcut düşünceye ilişkin

⁸² Bkz: Csánki 1894: 236; Andrić 2005: 61.

⁸³ Andrić 2005: 60-61.

⁸⁴ Csánki 1894: 352.

⁸⁵ Örneğin, Hansgerd Göckenjan haritasında, Srem söz konusu olduğunda, Moğolların Macaristan'dan geri çekilme yönünü, Osijek'ten Mitrovica'ya giden eski bir Roma yolu boyunca belirlemektedir. Göckenjan, Sweeney: 1985: 318 (harita).

⁸⁶ Bkz: Rokai 1983: 165.

⁸⁷ Popović 1950: 70; Bešlin 2014: 482.

bazı yeni sonuçlar sunabiliriz. En önemlisi ise Srem (Marchia) tam ve şiddetli bir yıkımın yanı sıra nüfus kaybına uğramamış, sadece bazı kısımları harap olmuştur. Kumanlar 1241 baharında Srem'den geçmişlerdir. Bu vesileyle bildiğimiz kadarıyla Mandelos ve Martinci gibi ana yollarda bulunan tahkim edilmemiş yerleşim yerleri yıkılmıştır. Moğollar Srem'i ancak 1242 başlarında Tuna donduktan sonra işgal etmişlerdir. Bu olay esnasında Srem'in Fruška Gora'nın kuzey yamaçları ile Tuna'nın sağ kıyısı arasındaki kısmı ciddi şekilde harap olmuştur. Tatarlar özellikle Banoštor, Dumbovo ve muhtemelen Belafons gibi zengin manastır, kilise merkezlerine odaklanmışlardır. Bu tahribat yazılı kaynaklar ve arkeolojik bulgular temelinde açıkça kanıtlanabilmektedir ve büyük bir olasılıkla da Batu Han'ın ordusunun çoğunluğunun geri çekilme yönü ile ilgilidir. Ancak Fruška Gora'nın güney yamaçlarındaki St. Gregory Manastırı (Grgurevci ve Bešenovo) gibi Srem'in diğer bazı bölgeleri yıkımın etkilerini hissetmemiştir. Srem'de, günümüz Sremska Mitrovica topraklarında iki önemli kilisenin etrafında kurulmuş iki köy olan St. Irenaeus ve St. Demetrius, kendilerini Kumanların ve belki de Moğolların olası saldırılarına karşı başarıyla korumuşlardır. Bunlar bölgenin (Srem'in hem bu hem de bu tarafının), işgal sırasında statülerine bakılmaksızın (*villa*) görünüşte tahkim edilmiş siyâsî ve ekonomik merkezleri olan yerleşimleridir⁸⁸. Erişebildiğimiz bilgiler, istiladan (1253) kısa bir süre sonra tam olarak Mitrovica, Grgurevci ve Bešenovo bölgelerinde sorunsuz ekonomik hayatın varlığını – Srem para ve şarap odasının işi – ortaya koymaktadır. Srem'in bu ve diğer tarafının efendisi, kralın kuzeni, Yunan Prensi John Angelos, Kuman ve Moğol saldırısından kurtulmuştur. *Dominus Sirmiae*'nin ülkesinin savunmasına doğrudan mı katıldığı, yoksa küçük üvey kardeşi Saint-Omerli William gibi Kral IV. Bela'ya mı eşlik ettiği ise bir sır olarak kalacaktır.

KAYNAKÇA

Kaynakların ve Basımların Kısaltmaları:

Archdeacon Thomas of Split, Hist. = Thomae Archidiaconi Spalatensis. Historia Salonitanorum pontificum atque Spalatensium; Archdeacon Thomas of Split, History of the bishops of Salona and Split, English & Latin, Latin text by O. Perić, eds. D. Karbic, M. Matijevic Sokol and J. R. Sweeney, Budapest/New York: Central European University Press, 2006.

F = Fejér, Gyula. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I-XI Budae 1829-1844.

⁸⁸ Karşılaştırmız: Csánki 1894: 239; Györffy 1959: 72-73; Ćirković 1969: 60-62.

G. da Pian del Carpine, *Historia Mongalorum = Historia Mongolorum*, Viaggio di F. Giovanni da Pian del Carpine ai Tartari nel 1245-47, G. Pullé (ed.), Studi Italiani di Filologia Indo-Iranica, IX, Firenze: Tipografia G. Carnesecchi e figli, 1913.

Ipat'evskaja letopis' = Polnoe sobranie russkikh letopisej, vol. II. ; Ipat'evskaja letopis', ed. A. A. Sachmatov, St. Petersburg 1908. (Russian Cyrillic).

Master Roger's, *Epistle = Magistri Rogerii, Epistola in miserabile carmen super destructione regni Hungarie per Tartaros facta*; Master Roger's Epistle to the sorrowful lament upon the destruction of the kingdom of Hungary by the Tatars, English & Latin, translated and annotated by J. M. Bak and M. Rady, in: Anonymus and Master Roger, *Central European medieval texts*, V, eds. J. M. Bak et al., Budapest/New York: Central European University Press 2010, 132-227.

Ivan Karpin, *Povjest Mongola = Oreb M. 'Ivan Karpin, Povjest Mongola koje nazivamo i Tatarima'*, *Starine*, 56, 1975, 37-107.

RA = *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*. I-II/1. Szerk. Szentpétery Imre. Bp. 1923/1943; II/2-3. Szerk. Szentpétery Imre–Borsa Iván. Bp. 1961; II/4. Szerk. Borsa Iván. Bp. 1987.

Rogierius, *Carmen Miserabile = Epistola magistri Rogerii in Miserabile Carmen super Destructione Regni Hungariae per Tartaros*, ed., L. Juhasz, in I Szentpétery, ed., *Scriptores Rerum Hungaricarum*, II, Budapest: Nap Kiadó 1938, 543-588.

Rogerije iz Apulije. *Carmen miserabile = Rogerije iz Apulije. Carmen miserabile*, s latinskog preveo I priredio M. Sardelić, Matica hrvatska, Zagreb, 2010.

Smičiklas = *Smičiklas Tadija. Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae – Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, I-XIV, Zagreb 1904-1916.

Theiner, *VMH = Vetera Monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, ab Augustino Theiner, tomus I- II, Romae: Typis Vaticanis, 1859-1860.

Thomas Archid., *Hist. Salonitana = Thomas Archidiaconus: Historia Salonitana*, ed. F. Rački, *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, *Scriptores*, 26, Zagreb: JAZU, 1894.

Kaynakça

ALMÁSI, T. (1987), 'A Siralmas ének kézirati hagyományának néhány problémája', *Acta historica*, 84, 51-57.

_____, (1988), 'Megjegyzések Rogerius magyarországi méltóságviseléséhez', *Acta historica*, 86, 9-14.

_____, (1994), 'Rogerius', in: Kristó Gy. (ed.), *Korai magyar történeti lexikon (9-14. Század)*, Budapest: MTA, 576-577.

_____, (2016), 'Forrásadatok és felvetések Rogerius életrajzi vázlatához', in: A. Zsoldos (ed.) *Nagyvárad, Bihar az Árpád-kor végén, Tanulmányok Biharország történetéből* 3, Nagyvárad, 55-82.

ANDRIĆ, S. (2005), 'Samostan Svetog Križa u Frankavili (Mandelosu)', *Istorijski časopis* 52, 33-82.

_____, (2006), 'Problemi graditeljske povijesti benediktinskog samostana sv. Jurja u Dumbovu', *Scrinia slavonica*, 6, 160-182.

_____, (2008a), 'Bazilijanski I benediktinski samostan sv. Dimitrija u Srijemskoj Mitrovici', in: Radovi, Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 40, 115-186.

_____, (2008b), 'Srednjovjekovni Srijem kao mnogostruka istraživačka tema', in: S. Cvikić, K. Bušić (ed.) *Zbornik radova 'Identitet Srijema u prošlosti I sadašnjosti'. I. međunarodni znanstveni stručni skup Identitet Srijema u prošlosti I sadašnjosti*, Nijemci: Općina Nijemci, 27-53.

BEREND, N. (2001), *At the gate of christendom. Jews, muslims and 'pagans' in medieval hungary. c.1000c.1300*, Cambridge: Cambridge University Press.

BEŠLIN, B. (2014), *Eugenije Savojski I njegovo doba*, Novi Sad: Matica srpska, 482. (Serbian Cyrillic).

BOROSY, A. (1991), 'Történetírók a tatárjárásról', in: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1, (104), 3-20.

BUBALO Đ, (2010), Mitrović K, Radić R. *Jurisdikcija katoličke crkve u Sremu*. Beograd: Službeni glasnik.

CSÁNKI, D. (1894), *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, II. Budapest: MTA.

ČEREPNIN, L. V. (1977), 'Mongolo-tatari na Rusi (XIII v.)', in: S. L. Tihvinskij (ed.) *Tataro-mongoli v Azii I Evrope*. Sbornik statej, Moskva: Nauka, (2), 186-209. (Russian Cyrillic)

ĆIRKOVIĆ, S. (1969), 'Civitas Sancti Demetrii', in: *Sremska Mitrovica, Sremska Mitrovica: Skupština opštine Sremske Mitrovice I Muzej Srema*, 59-71. (Serbian Cyrillic).

ĆIRKOVIĆ, S. (2008), 'Zemlja Mačva I grad Mačva', *Prilozi za književnost, jezik, istoriju, folklor*, LXXIV, 1-4, 4-20 (Serbian Cyrillic)

DĄBROWSKI, D. (2008), *Genealogia Mścisławowiczów, Pierwsze pokolenia (do początku XIV wieku)*, Kraków: Avalon.

DDINIĆ-KNEŽEVI, D. (1986), *Dubrovnik I Ugarska u srednjem veku*. Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu, Institut za istoriju – Vojvođanska akademija nauka I umetnosti, (Serbian Cyrillic)

DINIĆ, M. (1953), 'Srednjovekovni Srem', in: M. Dinić, *Srpske zemlje u srednjem veku, istorijsko-geografske studije*, (ed.) S. Ćirković, Beograd: SKZ, 1978. 44-54. (preštampano iz: *Arheološki spomenici I nalazišta u Srbiji I, Zapadna Srbija, Grada 2*, Beograd: Arheološki institut 1953, 2327). (Serbian Cyrillic)

ERDUJHELJI, M. (1984), *Istorija Novog Sada*, Novi Sad: Izdavačka knjižnica A. Pajevića, (reprint, ed. M. Imerovski 2002) (Serbian Cyrillic)

FONT, M. (2011), 'The crises of medieval society, the Mongol invasion in Eastern and Central Europe', in: M. Litvin (ed.), *Actes testantibus*. Juvilejnij zbirnik na pošanu Leontija Vojtoviča, Ljviv: Institut ukrainoznavstva im. I. Kripjakeviča NAN Ukraini, 691-698. (Ukrainian Cyrillic)

GAŠIĆ, E. (2000), *Kratki povijesni pregled Biskupija Bosansko-Đakovačke I Srijemske*, preveo (s latinskog, izdanja iz 1944.) I priredio S. Sršan, Osijek: Državni arhiv Osijek.

GOLOVKO, O. B. (2007), 'Poloveckij han Kotjan Sutoevič u političnomu žitti Centraljno-Shidnoji Evropi', *Hazarskij almanah*, 6, 78-87. (Ukrainian Cyrillic)

GÖCKENJAN, H., Sweeney, R. J. (eds.). (1959), *Der Mongolensturm, Berichte von Augenzeugen und Zeitgenossen 1235-1250.*, *Ungarns Geschichtsschreiber*, 3, Graz/Wien/Köln: Styria, 1985. Györffy, Gy. 'Das Güterverzeichnis des griechischen Klosters zu Szávaszentdemeter (Sremska

Mitrovica) aus dem 12. Jahrhundert’, *Studia slavica Academiae scientiarum Hungariae*, 5, 9-74.

GYÖRFFY, Gy. Bevezető, in: T. Katona (ed.), (1981), *A tatárjárás emlékezete, Békéscsaba: Európai Könyvkiadó Magyar Helikon osztálya*, 7-31.

HARDI, Đ. (2015), ‘Kriminalni slučaj falsifikatora novca Laurentija iz Bešenova iz 1253. Godine kao izvor za srednjovekovnu istoriju Srema’, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, XL- 2, 245-255. (Serbian Cyrillic)

HERVAY, L. F. (1984), *Repertorium historicum ordinis cisterciensis in Hungaria*, *Bibliotheca Cisterciensis*, 7, Roma: Editiones Cistercienses.

HÓMAN, Bálint. (1916), *Magyar pénztörténet 1000–1325*. Budapest: MTA.

HÓMAN, B. *Magyar történet*, II, ed. Hóman B. – Szekfű, Gy., (1939), Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.

HORVÁTH T, Huszár L. (1956), ‘Kamaragrófok a középkorban’, *Numizmatikai Közlöny*, 54-55, 21-33.

IVAKIN , G. (1990), ‘K voprosu o roli našestvija Batija dlja istoričeskikh sudeb Rusi, in: P. P. Toločko (ed.), *Slavjane I Rus` (v zarubežnoj istoriografii)*. *Sbornik naučnih trudov, AN USSR, Institut arheologii*. Kiev: Naukova dumka, 139-147. (Russian Cyrillic)

IVAKIN, G. (1996), *Istoričnij rozvitok Kieva XIII — seredina XVI st, Kiyv*, 261-266. (<http://litopys.org.ua/ivakin/ivak05.htm>) (Ukrainian Cyrillic)

JACKSON, P. (2005), *The Mongols and the West, 1221-141*, Harlow: Pearson Longman.

KALIĆ, J. (2007), ‘Temelji kulturne istorije Srema, Srednji vek’, in: M. Maticki (ur.), *Srem kroz vekove, slojevi kultura Fruške Gore I Srema*, Beograd/Beočin: Vukova zadužbina, 31-44. (Serbian Cyrillic)

KOROBENIKOV, D. (2008), ‘A broken mirror: the Kıpçak world in the thirteenth century’, in: Curta F (ed.). *The Other Europe in the Middle Ages, Avars, Bulgars, Khazars, and Cumans*, Leiden/Boston: Brill, 379-412.

KOSZTA, L. (2000), ‘Dél-Magyarország egyházi topográfiája a középkorban’, in: T. Kollár (ed.), *A középkori Dél-Alföld és Szer*. Szeged: Csongrád Megyei Levéltár, 41–80.

KRISTÓ, Gy. (1986), *Az Árpád-kor háborúi*, Budapest: Zrínyi Katonai Könyvkiadó, 1986.

_____, (1987), 'A tatárjárás', in: - Székely Gy. – Bartha A. (eds.) *Magyarország története, előzmények és a magyar történet 1242-ig*, Budapest: MTA.

_____, (1988), *A vármegyék kialakulása Magyarországon*, Budapest: Magvető Könyvkiadó.

MAKK, F. (1989), *The Arpads and the Comneni Political Relations between Hungary and Byzantium in the 12th Century*, Budapest: MTA.

MILADINOVIĆ, J. M. (1903), *Istorija Srema*, Beograd: Izdanje grada Beograda. (Serbian Cyrillic)

NAGIRNYJ, W. (2011), *Polityka zagraniczna ksiestw ziem halickiej i wolynskiej w latach 1198 (1199)–1264*, Kraków: Polska Akademia Umiejętności.

NAGY, S. (1985), *Dombo: srednjovekovna opatija I tvrđava*, Novi Sad: Vojvođanski muzej – Forum, 1985.

PÁLÓCZI HORVÁTH, A. (1989), *Besenyők, kunok, jászok*, Budapest: Hereditas – Corvina.

_____, (1989), *Pechenegs, Cumans, Iasians, Steppe peoples in medieval Hungary*, Budapest: Hereditas- Corvina.

PATAKI, V. (1941-42), 'A pétervárad-i ciszterciak a középkori Kelenföldön', in: Brisits F. (ed.), *A ciszterci rend budapesti Szt. Imre Gimnáziumának évkönyve az 1941-42. Iskolai évről*. Budapest: Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium, 1942: 19-55.

PAULER, Gy. (1899), *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt*, t. II, Budapest: Athenaeum Irod. És Nyomdai Rt.

ROKAI, P. (1980), 'O jednom naslovu Kalojana Anđela', *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, 19, 167-171. (Serbian Cyrillic)

_____, (1983), '„Brodovi“ na Dunavu I pritokama na području južne Ugarske u srednjem veku', in: V. Čubrilović (ed.), *Plovidba na Dunavu I njegovim pritokama kroz vekove*, Beograd; SANU, 139-177. (Serbian Cyrillic)

_____, (1983), '„Gyletus dux Sirmii“', *Zbornik Matice srpske za istoriju*, 27, 121-127. (Serbian Cyrillic)

SOLYMOSI, L. (1986), (1197-1309), in: Benda K (ed.) Magyarország történeti kronológiája a kezdetektől 1526ig, I, Budapest: MTA.

ROKAI, P, Takács M. (1994), 'Macsó', in: Kristó Gy. (ed.) Korai magyar történeti lexikon (9-14. Század), Budapest: MTA, 421-422.

SPINEI, V. (2008), 'The Cuman bishopric—genesis and evolution', in: Curta F (ed.). The Other Europe in the Middle Ages, Avars, Bulgars, Khazars, and Cumans, Leiden/Boston: Brill, 413-455.

SPULER, B. (1965²), Die Goldene Horde: die Mongolen in Rußland 1223–1502, Wiesbaden: O. Harrassowitz.

STANOJEV, N. (2000), 'A dombói (Rakovac) Szent György-monostor szentélyrekesztői ', in: T. Kollár (ed.), A középkori Dél-Alföld és Szer. Szeged: Csongrád Megyei Levéltár, 383-428.

STRAKOSCH-GRASSMANN, G. (1893), Der Einfall der Mongolen in Mitteleuropa in den Jahren 1241 und 1242, Innsbruck: Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung.

SWEENEY, J. R. (1982), 'Thomas of Spalato and the Mongols: a Thirteenth-Century Dalmatian View of Mongol Customs', Florilegium, 4, 156–183.

TACÁKS, M. (1989), A bélakúti/péterváradai ciszterci monostor, Újvidék: Forum, 1989.

TÓTH, S. (2001), 'Dombó', in: Takács, Imre (ed.) Paradisum plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon / Benedictine Monasteries in Medieval Hungary. Kiállítás a Pannonhalmi Bencés Főapátságban 2001. Március 21-től november 11-ig / Exhibition at the Benedictine Archabbey of Pannonhalma 21 March – 11 November 2001. Pannonhalma: Pannonhalmi Bencés Főapátság, 359-367.

TRUHELKA, Č. (1897), 'Slavonski banovci (Prinos hrvatskoj numismatici) ', Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni I Hercegovini, januar-mart, 9, 1-160.

PAVIČIĆ, Tresić, A. (1942), Izgon Mongola iz Hrvatske, Zagreb: Matica hrvatska.

POPOVIĆ, J. D. (1950), Srbi u Sremu do 1736/7, istorija naselja I stanovništva, Beograd: SANU. (Serbian Cyrillic)

POPOVIĆ, V. (2003), 'Sirmium-Mitrovica (Sremska I Mačvanska)' in: V. Popović, Sirmium grad careva I mučenika (sabrani radovi o arheologiji i istoriji Sirmijuma, Sremska Mitrovica: Blago Sirmijuma – Arheološki institut Beograd, 291-296. (preštampano iz: Sirmium, 11, 1980 1-9.) (Serbian Cyrillic)

UZELAC, A. (2009), 'Kumani u srednjovekovnoj Srbiji', Glasnik Istorijskog arhiva Valjevo, 43, 517. (Serbian Cyrillic)

_____, (2011), Pod senkom psa, Tatari I južnoslovenske zemlje u drugoj polovini XIII veka, Beograd: Utopija. (Serbian Cyrillic)

VÁSÁRY, I. (2005), Cumans and Tatars, Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans, 1185-1365, Cambridge etc: Cambridge University Press.

VOJTOVIČ, L. (2006), Knjaža doba na Rusi: portrety elity, Bila Cerkva: Vid. O. Pšonkivskij. (Ukrainian Cyrillic)

WERTNER, M. (1892), Az Árpádok családi története, Nagy Becskerék: Pleitz Fer. Pál könyvnyomdája.

_____, (1903), 'Margit császárné fiai', Századok, 593-611.

ZSOLDOS, A. (1991), 'A király várszervezet és a tatárjárás', Hadtörténelmi Közlemények, 1, (104), 45- 76.

_____, (2000), 'Confinium és marchia, (Az Árpád-kori határvédelem néhány intézményéről)', Századok, 134, 99–116.

_____, (2011), Magyarország világi archontológiája 1000-1301, Budapest: MTA.